

Hamis 16. századi tallér az egykori Fecskés falu területéről

Tárgy megnevezése: Hamis tallér
Nyilvántartási száma: Ltr.sz. 2016.11.1.
Kora: 16. század (1550–1560-as évek)
Anyaga: vörösréz ezüst bevonattal
Méretei: Átm.: 42 mm; Súly: 16,68 g
Állapota: törött, hiányos
Lelőhely: Kardoskút – Középkori Fecskés falu (89855)
A tárgy megtalálójának (előkerülés éve): Bene András (2015)

Bene András 2015-ben egy nagy méretű, félbetört érmét (84. kép) talált Kardoskút határában. A hamisítvány ugyan csonka, de 42 mm-es átmérője (kalkulált eredeti átmérője 43 mm) és 16,68 grammos súlya (kalkulált eredeti súlya 28 g) alapján minden kétséget kizáróan tallér utánzataként készült.

Előoldal: +FFRDID:GROV...G REX körirattörredéken belül az uralkodó jobbra forduló szakáll nélküli mellképe profilból, jobb kezében vállán átfektetett jogar, balját kardjának markolatán nyugtatja. Hátoldal: BOHE... RCHID AVST köriratrészleteken belül kétféjű, kiterjesztett szárnyú osztrák sas, fölötte lebegő korona, mellén elmosódott rajzolatú, kisméretű címerpajzs. Felülete, készítésének technikája egyértelműen verésre utal, amit a műszeres vizsgálatok is alátámasztanak.

Az érme keresztmetszetén vörösréz mag és az azt burkoló ~0,5 mm vastag ezüst bevonat figyelhető meg. A rézmag 97–98 m/m% rézből áll, emellett 1,2–1,3 m/m% ólmot tartalmaz. Nyomelemként nikkel (3000–4000 ppm), ezüst (2700–3700 ppm) valamint ón (1700–2900 ppm) fordul elő benne szignifikáns mennyiségben. Az érme ezüst bevonata mikroszövet és kémiai összetétel alapján két rétegre osztható. A

rézmaggal közvetlenül érintkező vastagabb (~0,3 mm) réteg ~68 m/m% ezüstöt, 28–29 m/m% rezet, valamint kis mennyiségű ólmot (1,8–2,6 m/m%) tartalmaz, a három fő összetevőn kívül nyomokban még antimont (1500–2200 ppm) és aranyat (1500–3300 ppm) is. Az ezüst bevonat ~0,1 mm vastag felszíni rétegét ezzel szemben döntően ezüst (94–95 m/m%) alkotja, kis mennyiségű réz (3,5–4,2 m/m%) mellett. Nyomelemként antimont (6200–8800 ppm), ólmot (3800–4600 ppm), ónt (2000–3200 ppm) és aranyat (1500–2400 ppm) tartalmaz.

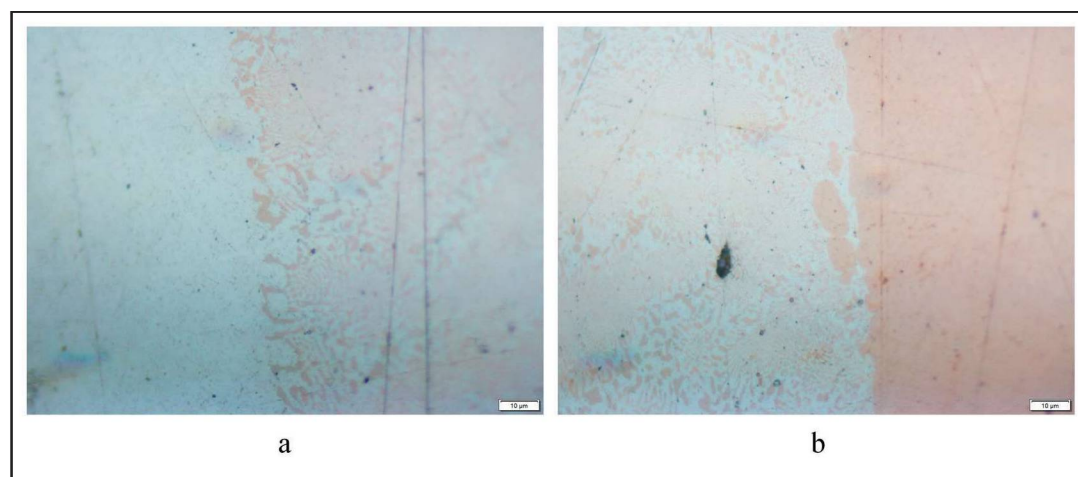
A rézmaggal érintkező belső ezüstös réteg főelem összetétele (Ag: ~68 m/m%; Cu: ~28 m/m%), valamint mikroszöveti jellege alapján a Cu–Ag kétkomponensű rendszer eutektikus összetételéhez (Ag: 72 m/m%; Cu: 28 m/m%) áll a legközelebb. Ez a jellegzetesség, valamint a higany teljes hiánya a hamisítvány valamenynyit ötvözetében arra utal, hogy a hamisítvány ezüstözése nem amalgámos, hanem az ún. „lemezeléses” technológiával történt. A lemezeléses ezüstözés technikáját széles körben alkalmazták már az ókortól kezdődően réz vagy bronz tárgyak ezüstözésére.¹ A lemezeléses ezüstözésnek két típusa ismert a „Sheffield plating”, valamint a „forrasztásos lemezelés”.² A Sheffield plating során a réz magot bevonják vékony ezüst lemezzel, majd együtt hevítik őket, és amint eléri az Ag–Cu eutektikum olvadási hőmérsékletét (780 °C) eutektikus összetételű olvadék képződik a réz/ezüst határon, ami összehegeszti a rézmagot az ezüst lemezzel. A forrasztásos eljárás annyiban tér el ettől, hogy itt létrehozunk egy eutektikus összetételű Ag–Cu ötvözetből

¹ Campbell 1933; Charles 1968.

² La Niece 1993.

84. kép: Hamis tallér az egykori Fecskés falu területéről

85. kép: A Kardoskút határában lelt hamis tallér törésfelületéről készített mikroszkópos felvétel: az ezüst fólia és a forrasztó ötvözet (a), illetve a forrasztó ötvözet és a rézmag határa (b)

álló lemezt, az ún. forrasztó ötvözetet, a rézmagot ezzel vonják be, majd ezt az együttest vonják körbe az ezüst lemezzel. Az így létrejött együttest hevítik, és amint a hőmérséklet eléri az Ag–Cu eutektikum hőmérsékletét a megolvad és egybeforrasztja a rézmagot az ezüst lemezzel. A két technika elkülönítése még analitikai módszerekkel sem könnyű. A mi esetünkben a rézmag/Ag–Cu eutektikum/ezüst felszíni rétegek határfelületeinek egyenletessége (85. kép), valamint, hogy az Ag–Cu eutektikum réteg nyomelem háztartása (nagy ólom tartalom) tartalmaz eltéréseket a rézmaghoz és az ezüst felszíni réteghez képest, inkább a forrasztásos technika alkalmazását valószínűsíti.

Először tehát a réz mag készült el, amelyet forrasztásos technikával ezüst réteggel vontak be, s ezután került sor az ezüstbevonatú lapka verésére. Ezt a technológiát nevezik bélelésnek, az így készült pénzeket pedig bélelt pénzeknek (a hasonló római vereteket *subaeratus* névvel illették).³

Az előoldal éremképéből és a romlott helyesírású körirat töredékekből is minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy I. Ferdinánd (1526–1564) veretét utánozza hamisítványunk. Efféle mintájú tallért azonban ne keressünk Ferdinánd birodalmának, különféle országainak és tartományainak sokaságát érintő pénzverésében, mert pontosan ilyen veretet nem fogunk találni.

A hátlati éremkép alapján annyi bizonyos, hogy a mintául vett pénznél nem magyar verettel van dolgunk, ám a kétfejű sas olyan elterjedt jelkép volt, hogy a Ferdinánd uralma alá tartozó területek jószérével bármelyik verdéjében készülhetett. Árukodóbb azonban a körirat. Ferdinánd vereteinek igen nagy részén a hátoldali legenda a spanyol infánsi címmel, vagy annak rövidítésével kezdődik, hamisítványunkon azonban a BOHE töredék Csehországra utal. Ferdinánd cseh veretű tallérjainak csak kis részén találkozhatunk ezzel a köriratváltozattal, így a joachimstahli és kuttenbergi verdék tallérjai

között találunk ezzel az éremképpel és lényegében ezzel a körirattal vereteket. Bajosabb az előoldalnak pontos származását adni. A körirat töredék eleje ugyan torzult formát mutat, annyi azonban bizonyos, hogy FERDI D G ROM... alakra idealizálható. Az uralkodó nevének ilyen formájú rövidítése lényegében csak a tiroli, Hall városában vert tallérok esetében található meg Ferdinánd veretein. Egy itt készült darabról történt mintavételt támasztja alá a jogar formája, a kardmarkolat dísz, de a korona alakja és a körirat végződése is – különösen a „cetera” szó írott „e” betűhöz hasonlító, kitevőben kis körrel ellátott ligatúrája.⁴ A hamisító által létrehozott veret tehát egyfajta hibrid, amelynek eredeti mintái két különböző Ferdinánd tallérról származnak.

A hamisítványon évszámot nem látunk (a mintául vett típusok között is sok a dátum nélküli), de a datálásában segítségünkre lehet, hogy a vereten csak Ferdinánd német királyi címe olvasható, a császári titulus még nem szerepel, ez alapján tehát 1531 és 1556 közé keltezhető az éremoldal előképe. További fogódzkodót jelent, hogy Ferdinándot szakáll nélkül ábrázolták, idősebb korában azonban szakállas arcképeivel találkozhatunk pénzein. A váltás tallérjain 1548-ban ment végbe, innentől arcszörzettel ábrázolják az uralkodót. Tehát az előoldal mintáját adó veret az 1540-es években készülhetett, a hátoldal pontosabban nem datálható. Ebből természetesen nem derül ki, hogy példányunk mikor került kiverésre, de az biztos, hogy túlságosan régi, forgalomból már kikopott vereteket nem hamisítottak, így darabunk készítése legvalószínűbben az 1550–1560-as évekre helyezhető. Készítésének helye sajnos nem határozható meg, ugyanúgy lehet magyar, vagy akár külföldi hamisítvány is.

A földbe rejtett pénzek túlnyomó többsége akkor szokott sérülést szenvedni, amikor a lelőhely

³ Hegedűs 1981, 4–9.

⁴ A Ferdinánd uralkodásának időszakát magában foglaló oszt-rák corpus kötet sajnos mindmáig nem készült el, s az uralkodó érmelésével foglalkozó részletes és korszerű katalógus sem áll rendelkezésünkre, így árverési jegyzékek mellett elsősorban az alábbi munkák bizonyultak használhatónak: Markl 1896; Pohl 1973.

területe erős mezőgazdasági művelés alá kerül, s mélyszántást, majd tárcsázást alkalmaznak a talaj megmunkálására. Például a Hódmezővásárhely határában nemrégiben föltárt kingéci tallérlelet számos darabján jól megfigyelhetők azok a „friss”, erőteljes karcolások és benyomódások, amelyeket a mezőgazdasági gépek ejtettek a pénzekre (jóllehet olyan mélyen nem sérült egyik lapka felülete sem, hogy az érem integritása meggyöngyöljön, s akár a kettétörésnek csak lehetősége is szóba jöhesse).⁵ Esetenként meghajlott, részben fölhasadt lapkájú pénzekkel is találkozni, ezeken azonban a sérült felület messze nem olyan egyenletes, mint a vizsgált példány esetében. Ha ketté is törik egy éremlapka, annak mindkét felét meg szokták találni – legalábbis ha efféle, nagyobb méretű pénzekről beszélünk, mint jelen esetben is. Az is lehetséges, hogy ma is a lelőhelyen búvik meg valahol a hiányzó kb. 1/3 résznyi darab, de ennél valószínűbbnek tekinthető, hogy a hamisítvány vélhetően nem véletlenül törött el. Erre utal a viszonylag egyenes metszetsfelület mellett az is, hogy a lapka egyéb külsérelmi nyomot (karcolások, lepattogzott ezüstözés, hajlítás) nem mutat. Valószínűbb, hogy demonetizálási céllal, mintegy érvénytelenítés gyanánt vágták szét a lapkát. A hasonló, lyukasztással vagy egyéb felületrongálási eljárással való megjelölés napjainkig – vagy legalábbis a közelmúltig – mindenképpen általános szokás volt. A Nemzeti Levéltár állományából ismert egy 1791-ben kelt perirat, amelyben Hiesz János György jenői molnár ügyében indítottak

vizsgálatot, illetve született ítélet pénzhamisítás büntette miatt. Az iratokhoz csatoltak egy példányt is a hamisított II. József koronatallórok közül, amelyet az érem kb. 2/3 részig történő bevágásával érvénytelenítették.⁶ Talán hasonló céllal került szétvágásra a Kardoskút közelében, az egykori Fecskés falu területén talált hamis tallér is.

A 16. század hazánkban a pénzhamisítás virágkora volt, így nem meglepő, hogy tallérunk lelőhelyén is sok hamis aprópénz került elő.⁷ Főként a denárok között találhatunk számos hamisítványt, a tallérok közé lényegesen kevesebb került, minthogy ezekre a megbecsült, ún. értékpénzekre nagyobb figyelmet fordítottak, mint az aprópénzekre. Így például a környéken előkerült tallérleletekben is alig néhány hamis példánnyal találkozhatunk. A Tápé – Malajdokdombon talált éremkincs 326 darab tallérja mind eredeti volt,⁸ míg például a kingéci lelet 67 tallérjából csak egy bizonyult hamisnak – az azonban igen hasonló, béleléses technikával készült, mint a most tárgyalt darab.⁹ Nagyon hasonló minőségű tiroli tallér hamisítványt tartalmazott a budai Fortuna utcai lelet is.¹⁰

Fintor Krisztián PhD

(SZTE TTIK Ásványtani, Geokémiai és Kőzettani Tanszék)

Ujszászi Róbert

(Móra Ferenc Múzeum, Szeged)

⁵ Bernátsky – Csányi 2016.

⁶ Magyar Kancelláriai Levéltár – Magyar Királyi Kancellária regisztrátúrája – Acta generalia (A 39) – 7785/1791.

⁷ A magyarországi pénzhamisításról általában: Bohdaneczky 1936, 48–57; Káplár 1972, 28–51; Kahler 1975, 53–56; Káplár – Kahler 1977, 149–161.

⁸ Köhegyi – Nagy 1978, 135–161.

⁹ A hamisítvány Rudolf 1589-es évjáratú kuttenbergi tallérjának másolata (Bernátsky – Csányi 2016, 104–105).

¹⁰ Huszár 1939, 181–187.